

TEMAT RS: UCHODŹCY – MIGRACJA – TERRORYZM

PATRYCJA SASNAL

doi 10.7366/2300265420152118

EXODUS Z SYRII. MIGRANCI I UCHODŹCY Z BLISKIEGO WSCHODU

Statystyki nie pozostawiają wątpliwości, że natężenie fali migracji do Unii Europejskiej w ostatnich latach wynika z udziału w niej uchodźców z Bliskiego Wschodu, a pośród nich w przeważającej większości – Syryjczyków¹. Obecny napływ migrantów jest zaś pokłosiem największego kryzysu humanitarnego, jaki w XXI wieku spotkał świat i rozgrywa się na Bliskim Wschodzie², w bezpośrednim sąsiedztwie Europy. Kryzys ten to wojna domowa w Syrii, która rozwinęła się z demonstracji antyrządowych w pierwszych miesiącach 2011 r. w otwarty konflikt zbrojny na przełomie 2011 i 2012 r.

Według raportu z lutego 2016 r., wydanego przez think tank Syrian Centre for Policy Research, 11,5% mieszkańców Syrii zostało rannych bądź straciło życie w ostatnich pięciu latach³. A Syria nie jest jedynym ogniskiem zapalnym na Bliskim Wschodzie: wojna domowa trwa też w Iraku, Jemenie, Libii, ciągle żywy jest konflikt izraelsko-palestyński, zagrożenie terrorem pozapaństwowym i państwowym zaś utrzymuje się na wysokim poziomie. Ponadto jeszcze przed kryzysem syryjskim na Bliskim Wschodzie przebywały miliony uchodźców: palestyńskich, irackich czy afgańskich.

CHARAKTERYSTYKA MIGRACJI Z BLISKIEGO WSCHODU

Poziom migracji

Za uchodźców i migrantów z Bliskiego Wschodu uznamy na potrzeby analizy osoby narodowości jednego z państw należących do geopolitycznego obszaru „Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej”⁴, nie włączając obywateli Afganistanu ani

¹ Rozdział opracowano na podstawie: P. Sasnal (red.), *Niekontrolowane migracje do Unii Europejskiej – implikacje dla Polski*, PISM, Warszawa 2015 (przy współpracy Alicji Mindy, Tomasza Berga i Sylwii Ławrynowicz).

² „UNHCR: Syria worst humanitarian crisis of 21st century”, CNN, 3 września 2013 r., <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1309/03/nwsm.01.html>; *Overtaken by Need*, Oxfam Briefing Note, Oxfam, 30 kwietnia 2013 r., <http://www.oxfam.de/sites/www.oxfam.de/files/bn-overtaken-by-need-syria-crisis-300413-en.pdf>.

³ I. Black, „Report on Syria conflict finds 11.5% of population killed or injured”, *The Guardian* z 11 lutego 2016 r., <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/11/report-on-syria-conflict-finds-115-of-population-killed-or-injured>.

⁴ Por. definicja UNICEF: <http://www.unicef.org/infobycountry/northafrica.html> lub Banku Światowego: <http://www.worldbank.org/en/region/mena>.

Iranu, mimo iż obie narodowości dość licznie migrowały do UE w ostatnim roku⁵. Dwie największe grupy migrantów bliskowschodnich to Syryjczycy i Irakijczycy, którzy także najliczniej składają wnioski o azyl w UE⁶, i to oni będą głównym przedmiotem analizy. W porównaniu z tymi dwiema nacjami migracja obywateli Egiptu, Libanu, Tunezji, Jordanii i Palestyńczyków do UE występuje, lecz jest znikoma.

Tabela 1
Wnioski o azyl w UE złożone przez osoby z Bliskiego Wschodu oraz z Afganistanu i Iranu w latach 2008–2015

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Syria	4 220	4 750	5 010	8 145	24 115	49 980	122 065	315 220
Afganistan	10 150	20 455	20 600	28 160	28 020	26 215	41 405	146 260
Irak	27 655	18 845	15 830	15 230	13 190	10 740	21 365	102 220
Iran	4 905	8 565	10 340	11 890	13 600	12 680	10 905	15 850
Liban	1 330	1 100	915	980	1 400	1 455	1 840	2 680
Egipt	815	1 015	1 130	2 165	2 670	5 465	4 000	2 370
Tunezja	620	590	540	6 810	2 240	2 585	2 345	1 675
Palestyna	810	1 555	1 240	850	660	1 025	1 970	1 660
Jordania	225	230	245	215	280	415	530	485

* Dane z dnia 5 lutego 2016 r. dla 14 państw UE (Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Estonia, Finlandia, Holandia, Islandia, Litwa, Niemcy, Polska, Słowenia, Szwecja, Węgry, Włochy) + Norwegia.

Źródło: Eurostat.

Tabela 2
Główne narodowości starające się o azyl w UE+ (28 państw wspólnoty plus Norwegia i Szwajcaria) w 2015 r.

Kraj pochodzenia	Liczba wniosków o azyl w 2015 r.
Syria	368 871
Zachodnie Bałkany	199 202
Afganistan	190 013
Irak	125 529
Pakistan	47 809
Erytrea	46 640
Nigeria	31 532
Iran	28 043

Źródło: European Asylum Support Office (EASO).

⁵ Migracje z Iranu i Afganistanu wymagają osobnej analizy sytuacji wewnętrznej w tych państwach, a że nie zawsze są one włączane w polityczne definicje obszaru Bliskiego Wschodu, zostały tu pominięte.

⁶ Kurdowie – osobna grupa etniczna – nie posiadają państwa, w większości są obywatelami Iraku, Iranu, Syrii i Turcji.

Ogółem na świecie przebywa obecnie prawie 4,6 mln syryjskich uchodźców, w tym 2,1 mln w Egipcie, Iraku, Jordanii i Libanie, ponad 2 mln w Turcji oraz ponad 26,7 tys. w Afryce Północnej⁷. Do Europy w 2015 r. w ramach niekontrolowanej migracji przybyło ok. 0,5 mln Syryjczyków, a niemal 369,9 tys. złożyło w UE wnioski o azyl, czyli trzy razy więcej niż w 2014 r.⁸ Syryjczycy byli najliczniejszą grupą narodowościową ubiegającą się o ochronę w Unii Europejskiej w 2015 r. drugi rok z rzędu. W 2013 r. złożyli drugą największą liczbę wniosków o azyl, a rok wcześniej – trzecią. W 2011 r., w momencie wybuchu wojny domowej w Syrii, jej obywatele nie figurowali wśród pięciu największych grup ubiegających się o ochronę. W samym 2015 r. liczba złożonych aplikacji rosła zauważalnie w miesiącach letnich, osiągając maksima we wrześniu, październiku i listopadzie, po czym spadła w grudniu do poziomu porównywalnego z czerwcem. Najwięcej wniosków złożono w zeszłym roku w Niemczech i w Szwecji, jednak aż 20 krajów UE+ odnotowało obywateli Syrii wśród trzech najliczniejszych grup składających podania o azyl.

Tabela 3

Kraje UE+ o największej liczbie wniosków o azyl złożonych w 2014 r. przez obywateli Syrii

Kraj	Liczba wniosków ogółem	Liczba wniosków składanych pierwszy raz
Niemcy	41 100	39 330
Szwecja	30 750	30 315
Holandia	8 790	8 750
Austria	7 730	7 660
Dania	7 210	7 200

Źródło: Eurostat.

W Polsce w 2015 r. wnioski o azyl złożyło 295 Syryjczyków, wobec jedynie 114 w 2014 r. Syryjczycy byli w ubiegłym roku piątą najliczniejszą grupą wśród osób ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce. Status uchodźcy przyznano w 2015 r. 203 osobom pochodzenia syryjskiego na 349 wszystkich takich decyzji⁹.

Liczba irackich uchodźców na świecie w połowie 2015 r. według UNHCR wyniosła ok. 377,7 tys., a wewnątrz przemieszczonych osób – niemal 4 mln¹⁰. Irakijczycy stanowią drugą największą bliskowschodnią grupę narodową migrującą

⁷ UNHCR, *Syria Regional Refugee Response*, ostatnia aktualizacja 7 lutego 2016 r. Wg danych na koniec 2015 r. lub połowę stycznia 2016 r. (zależnie od kraju) 2,5 mln uchodźców syryjskich przebywało w Turcji, 1,07 mln w Libanie, 635 tys. w Jordanii, 245 tys. w Iraku (z czego 97% w irackim Kurdystanie) i 117,7 tys. w Egipcie, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.

⁸ *Latest Asylum Trends – 2015 Overview*, European Asylum Support Office (EASO), dane dla UE(28) + Norwegia i Szwajcaria, <https://easo.europa.eu/wp-content/uploads/LatestAsylumTrends2015.pdf>.

⁹ Urząd ds. Cudzoziemców; dane wstępne za 2015 r.

¹⁰ *2015 UNHCR Country Operations Profile – Iraq*, czerwiec 2015, <http://www.unhcr.org/pages/49e486426.html>.

do Unii Europejskiej, choć skala kryzysu uchodźczego jest widocznie mniejsza niż w Syrii. W 2015 r. wnioski o azyl w UE złożyło 125,5 tys. Irakijczyków, czyli pięć razy więcej niż w roku poprzednim¹¹. Napływ wniosków od obywateli irackich w zeszłym roku przyspieszył znacznie we wrześniu i w październiku: liczby z tych dwóch miesięcy były ok. 10 razy wyższe niż z początkowych miesięcy roku. W tym samym czasie władze Iraku otrzymały wyjątkowo dużo podań o paszport (ok. 13 tys. wniosków dziennie), a loty z Bagdadu do Turcji rezerwowano z wielomiesięcznym wyprzedzeniem¹². Podobnie jak w przypadku Syryjczyków, najwięcej wniosków o azyl w UE złożono w Niemczech i w Szwecji, a także w Finlandii i w Austrii. Jednak o ile obecność azylantów z Syrii w Unii Europejskiej uwidoczniła się dopiero od 2013 r., o tyle Irakijczycy przybywali do Europy już wcześniej z powodu toczącej się tam od 2003 r. wojny. W 2008 r. złożyli prawie 28 tys. wniosków o azyl – większą liczbę odnotowano dopiero w ubiegłym roku. Jednocześnie w 2008 r. 37,4 tys. Irakijczyków nielegalnie przebywało na terytorium UE w porównaniu z jedynie 9745 w 2014 r.¹³ Na koniec września 2015 r. agencja Frontex odnotowała 24,7 tys. przypadków nielegalnego przekroczenia granicy przez obywateli Iraku.

Tabela 4
Syryjczycy i Irakijczycy przebywający na terenie UE nielegalnie w latach 2008–2014

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Irakijczycy	37 325	23 425	16 685	12 100	9 290	6 415	9 745
Syryjczycy	4 535	4 650	4 095	5 380	17 050	32 025	111 345

Źródło: Eurostat.

Szlaki migracji

Dla mieszkańców Bliskiego Wschodu – Syryjczyków, Irakijczyków, ale także Irańczyków – punktem zbiorczym dróg migracyjnych do Europy jest Stambuł w Turcji. Duży ruch odbywa się także przez Izmir. Z Turcji migranci dostają się drogą lądową do Bułgarii i Grecji bądź morską – do Grecji. Przez morze najczęściej osób przybywa na Wyspy Egejskie: Lesbos, Chios, Samos, Leros, Kalimnos i Kos, następnie kierując się do Aten. W 2015 r. przez Grecję przybyło do Europy 96,8% wszystkich migrantów syryjskich i 98,4% migrantów irackich¹⁴. Koszt przekroczenia Morza Egejskiego to ok. 1500 euro, a wynajęcia przewodnika do granicy Bułgarii – ok. 1000 euro¹⁵. Z Grecji główna trasa biegnie przez Macedonię (przez

¹¹ Dane Eurostatu zebrane od połowy państw UE+ mówią o 102,2 tys. wniosków o azyl w 2015 r. wobec 21,4 tys. w 2014 r.

¹² *FRAN Quarterly*, Frontex, Q3 2015, s. 18, http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/FRAN_Q3_2015.pdf.

¹³ Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/migration-and-citizenship-data/database>.

¹⁴ *UNHCR Europe Refugees and Migrants Emergency Response January–December 2015*, UNHCR, s. 2, <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/regionalupdates/Monthly%20Arrivals%20by%20Nationality%20to%20Greece%2C%20Italy%20and%20Spain%20-%20Jan-Dec%202015.pdf>.

¹⁵ *FRAN Quarterly*, Frontex, Q3 2015, s. 19.

przejście graniczne w Idomeni) i Serbię, a następnie Chorwację i Słowenię (zachodnie Bałkany)¹⁶. Do połowy września 2015 r. popularna była trasa przez Węgry, ale po wybudowaniu przez te ostatnie ogrodzenia na granicy z Serbią (a w październiku z Chorwacją) ruch migracyjny naturalnie przekierował się w stronę Słowenii.

Alternatywnie część migrantów z Bliskiego Wschodu podróżuje drogą lotniczą do Kairu (Egipt), Trypolis (Libia) lub Chartumu (Sudan). Dane IOM na koniec 2015 r. pokazują, że spośród miliona uchodźców i migrantów próbujących nielegalnie przekroczyć granice UE (*irregular arrivals*) przez Grecję dotarło do Europy aż 821 tys. osób, czyli 82%. Kolejne 15% osiągnęło granice UE we Włoszech, a 3% w Bułgarii¹⁷.

Przyczyny migracji

Trwająca od 2011 r. wojna domowa w Syrii spowodowała, zdaniem ONZ, największy kryzys humanitarny XXI wieku¹⁸. Szacuje się, że wskutek konfliktu zginęło ponad 250 tys. osób. Stale zwiększa się liczba wewnątrznie i zewnątrznie przesiedlonych Syryjczyków (w sumie ponad 12 mln)¹⁹. We wszystkich z 13 jednostek administracyjnych Syrii, zwanych *muhafazami* (odpowiednik polskiego województwa), dochodzi do łamania praw człowieka, a ich mieszkańcy są narażeni na utratę życia lub zdrowia wskutek działań wojskowych reżimu Baszara al-Asada i wspierających go żołnierzy rosyjskich, irańskich i libańskich, dżihadystów z organizacji terrorystycznej pod nazwą Państwo Islamskie i innych ugrupowań islamistycznych, tj. komórek Al-Kaidy Front an-Nusra, Ansar asz-Szaria itp. Walczące strony w Syrii są odpowiedzialne za ataki na cywilów, masowe egzekucje, tortury i porwania²⁰. Za skrajnie niebezpieczne należy uznać muhafazy Rakka, Dajr az-Zur, Hasaka, Aleppo, Dara, Hama, Idlib i Damaszek, lecz duże prawdopodobieństwo zamachów terrorystycznych i porwań występuje także na terytoriach nieobjętych otwartymi działaniami wojennymi. Wielość linii frontu, szybkie na nich zmiany, a często też niemożność ich ustalenia, powodują, że ludność na całym obszarze Syrii narażona jest na utratę życia lub zdrowia.

Zróżnicowanie wyznaniowe w społeczeństwie syryjskim odgrywa znaczącą rolę w obecnym kryzysie. Syryjczycy w większości to muzułmanie sunnici (65%), alawici (13%), chrześcijanie z różnych Kościołów wschodnich i zachodnich (10%), Druzowie, ismailici – etnicznie zaś w znakomitej większości są to Arabowie, ale też

¹⁶ IOM Situation Report: *Mixed Flows in the Mediterranean and Beyond 21–27 January 2016*, http://www.iom.int/sites/default/files/situation_reports/file/mixed-flows-mediterranean-and-beyond-21-27-january-2016.pdf.

¹⁷ IOM informacja prasowa, 22 grudnia 2015 r., <http://www.iom.int/news/irregular-migrant-refugee-arrivals-europe-top-one-million-2015-iom>.

¹⁸ „UNHCR: Syria worst humanitarian crisis...”, op. cit.; *Overtaken by Need*, op. cit.

¹⁹ *2015 UNHCR Country Operations Profile – Syrian Arab Republic*, UNHCR, <http://www.unhcr.org/pages/49e486a76.html>.

²⁰ *World Report 2015: Syria*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/syria>.

Kurdowie, Czerkiesi, Ormianie i Turkmeni²¹. Trwająca wojna domowa ma aspekt religijny – reżim składa się z alawitów, a ekstremiści islamscy to sunnici, choć walczące po stronie al-Asada bojówki libańskiego Hezbollahu są szyickie. Dżihadystów charakteryzuje religijna ksenofobia nie tylko wobec mniejszości innych niż sunnicki islam, ale także wobec wszystkich muzułmanów odrzucających ultraortodoksyjną interpretację tego wyznania i niepoddających się najskrajniejszej w islamie jurysprudencji hanbalickiej, np. wobec niepraktykujących muzułmanów. Wśród 250 tys. ofiar syryjskiej wojny są wyznawcy wszystkich religii występujących w Syrii: i po stronie rządowej, i opozycyjnej giną zarówno przedstawiciele mniejszości, jak i sunnici²².

Syryjscy uchodźcy w państwach sąsiadujących z Syrią – ich liczba przekracza 4,5 mln²³ – zależni są od pomocy państw przyjmujących i organizacji międzynarodowych. W ostatnim roku zarówno pomoc rządowa, jak i pochodząca od NGOs została zmniejszona: braki pomocowe nie dotyczą już tylko pracy, edukacji, dostaw prądu, wody czy schronienia, ale nawet żywności. Począwszy od września 2015 r., World Food Programme przestał wydawać kupony na żywność 229 tys. syryjskich uchodźców w Jordanii²⁴, a w sumie cięcia budżetowe dotknęły prawie pół miliona przebywających tam Syryjczyków²⁵. Ówczesny Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców Antonio Guterres ogłosił, że jego biuro „bankrutuje”²⁶ – z 2,89 mld USD potrzebnych mu do funkcjonowania w 2015 r. udało się zebrać mniej niż 30%, czyli 0,9 mld USD. Niedofinansowanie organizacji pomocowych powoduje, że w 2014 i 2015 r. uchodźcy syryjscy i iraccy odczuwali wyraźne pogorszenie warunków życia w porównaniu z początkowym okresem pobytu w krajach uchodźstwa.

Przyczyną migracji Irakijczyków jest także konflikt wewnętrzny w ich kraju. Irak po inwazji amerykańskiej w 2003 r. pogrążył się w wojnie domowej, która przybrała szczególnie krwawy obrót w latach 2005–2006 i w sumie według oficjalnych danych pochłonęła ponad 100 tys. ofiar, a według nieoficjalnych szacunków ponad pół miliona. Przed wojną Irakijczycy uciekali już dziesięć lat temu – setki tysięcy z nich znalazło schronienie w Syrii, skąd dziś także uciekają, nadal posiadając irackie pasz-

²¹ J. Holiday, *The Struggle for Syria in 2011: An Operational and Regional Analysis*, Middle East Security Report 2, Institute for the Study of War, grudzień 2011, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf.

²² *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*, Human Rights Council, 13 sierpnia 2015 r., www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Documents/A.HRC.30.48_AEV.pdf, http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Documents/A.HRC.30.48_AEV.pdf.

²³ *Syria Regional Refugee Response*, UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.

²⁴ „Lack of funds: World Food Programme drops aid to one-third of Syrian refugees”, *The Guardian* z 5 września 2015 r., <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/05/lack-of-funds-world-food-programme-drops-aid-to-one-third-of-syrian-refugees>.

²⁵ *WFP Executive Director Raises Alarm about Assistance Cuts for Syrian Refugees in Jordan*, World Food Programme, 12 sierpnia 2015 r., <http://www.wfp.org/news/news-release/wfp-executive-director-raises-alarm-about-assistance-cuts-syrian-refugees-jordan>.

²⁶ H. Grant, „UN agencies ‘broke and failing’ in face of ever-growing refugee crisis”, *The Guardian* z 6 września 2015 r., <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/06/refugee-crisis-un-agencies-broke-failing>.

porty. Jeszcze w 2010 r. w Syrii było ponad 150 tys. irackich uchodźców²⁷. W samym zaś Iraku sfrustrowani i zmarginalizowani przez szyckie władze w Bagdadzie sunnici stworzyli z czasem ruch oporu składający się z pozostałych po irackiej Al-Kaidzie bojowników i byłych funkcjonariuszy partii Baas. Z niego narodziła się organizacja terrorystyczna, tzw. Państwo Islamskie Iraku i Lewantu (ISIS, *Dawla Islamijja lil-Iraq wasz-Szam*).

Od zajęcia części prowincji Al-Anbar w lutym 2014 r. i miasta Mosul w czerwcu 2014 r. organizacja zdobyła kontrolę nad dużą częścią państwa, stworzyła rękoma religijną jednostkę terytorialną (kalifat) i przemianowała się na tzw. Państwo Islamskie (PI). W sumie w Syrii i w Iraku pod dyktando PI mieszka ponad 7 mln ludzi. PI jest oskarżane o zbrodnie przeciw ludzkości²⁸. W innych częściach kraju, niepozostających pod jego kontrolą, tylko w wyniku zamachów w 2014 r. zginęło w Iraku 12 tys. ludzi²⁹. Ponadto od lata 2014 r. siły koalicji międzynarodowej przeprowadziły 7002 ataki lotnicze na cele w Syrii i w Iraku³⁰. Działania zbrojne to główny czynnik zmuszający Irakijczyków i Syryjczyków do ucieczki z kraju.

Profil syryjskiego uchodźcy

Pełna i pewna informacja o grupie syryjskich uchodźców docierającej do Unii Europejskiej nie jest możliwa. Jednakże opierając się na danych o społeczeństwie syryjskim w ogóle – składzie etniczno-religijnym, poziomie wykształcenia, strukturze rynku pracy – można określić przybliżony profil syryjskiego uchodźcy, który po części tłumaczy powody migracji.

Wielu, a być może nawet większość Syryjczyków, którzy w ostatnich kilkunastu miesiącach przybyli do UE, przed podróżą mieszkało w Turcji od czasu opuszczenia Syrii. W Turcji obecnie przebywa od 1,9 do 2,5 mln syryjskich uchodźców, z czego ok. połowy to dzieci³¹. Syryjczycy w niewielkiej części (ok. 10–15%) mieszkają w obozach dla uchodźców – większość znalazła lokum poza nimi, ale korzysta nadal z pomocy UNHCR, ponieważ obywatele syryjscy nie mogą legalnie podjąć na terytorium Turcji pracy – wielu jednak pracuje nielegalnie.

Dzieci syryjskie, których w Turcji jest ponad 800 tys., nie mają zapewnionego dostępu do edukacji, co w czasie pokoju w Syrii było dla nich i ich rodzin normalnością i zarazem życiowym priorytetem. Według UNESCO przed 2011 r. do szkoły podstawowej uczęszczało 99% syryjskich dzieci, do szkoły średniej zaś – 89%.

²⁷ *Iraqi Refugees in Syria Reluctant to Return to Home Permanently: Survey*, UNHCR, 8 października 2010 r., <http://unhcr.org/4caf376c6.html>.

²⁸ *World Report 2015: Iraq*, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/iraq>.

²⁹ *Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union 2014*, <https://easo.europa.eu/wp-content/uploads/EASO-Annual-Report-2014.pdf>.

³⁰ *Special Report: Inherent Resolve*, U.S. Department of Defense, http://www.defense.gov/News/Special-Reports/0814_Inherent-Resolve.

³¹ Oficjalne dane UNHCR na koniec 2015 r. i na stan z lutego 2016 r. różnią się znacznie. Por. *2015 UNHCR Country Operations Profile – Turkey*, UNHCR, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e48e0fa7f&submit=GO>.

Wskaźnik parytetu płciowego (Gender Parity Index, GPI) wynosił 0,98, co świadczyło, że niemalże tyle samo dziewcząt co chłopców uczęszczało do szkół³². Poziom analfabetyzmu w skali kraju nie przekraczał zaś 15%, a wśród młodych Syryjczyków – 5%³³. Można więc wnioskować, iż edukacja stanowi priorytetową potrzebę ludności syryjskiej, która w Turcji nie jest zaspokajana: mniej niż czwarta część syryjskich dzieci w wieku szkolnym chodzi tam do szkoły³⁴. W podobnie złej sytuacji są dzieci w Libanie i Jordanii³⁵, co może stanowić ważny czynnik w podejmowaniu przez ich rodziców decyzji o wyjeździe.

Prawdopodobieństwo migracji Syryjczyków do UE jest największe spośród grupy uchodźców w Turcji, gdzie bariery językowe i społeczne uniemożliwiają stworzenie długofalowych, godnych warunków do życia, a we znaki daje się niedofinansowanie organizacji pomocowych. Jest ono mniejsze dla Syryjczyków w Libanie ze względu na silne więzy etniczne, językowe, a nawet rodzinne, choć nadwężenie zasobów niewielkiego, 4-milionowego Libanu przez ponad 1 mln syryjskich uchodźców uniemożliwia godną integrację wszystkich. Syryjczycy w Jordanii, która przyjęła ponad 600 tys. uchodźców, mają większe niż w Turcji i w Libanie szanse na zatrudnienie, wobec czego prawdopodobieństwo ich migracji jest mniejsze.

Mimo 15-procentowego oficjalnego poziomu bezrobocia analiza syryjskiego rynku pracy wykazała, że w 60% gospodarstw domowych pracowała tylko jedna osoba lub nikt³⁶. Dane Banku Światowego potwierdzają, że w 2007 r. ponad 35% ludności żyło poniżej narodowej granicy ubóstwa³⁷. Pośród zatrudnionych wiele osób pracuje w sektorze publicznym – 28%, a w niektórych regionach, np. w Latakii, co druga rodzina miała członka zatrudnionego w sektorze publicznym³⁸. Na obszarach wiejskich dominuje zatrudnienie w rolnictwie, szczególnie pośród kobiet, w miastach zaś – usługi i budownictwo wśród mężczyzn oraz edukacja, służba zdrowia i administracja publiczna wśród kobiet. Struktura rynku pracy w Syrii przed rozpoczęciem wojny domowej pokazuje zaś, że o ile niepiśmienne kobiety nie uczestniczą w rynku pracy, o tyle partycypacja w tym rynku kobiet ze średnim lub wyższym wykształceniem jest prawie identyczna jak partycypacja mężczyzn³⁹. Kobiety zatrudnione na obszarach miejskich w 57% są menedżerkami lub specjalistkami (14% na obszarach wiejskich), w 16% urzędniczkami, wśród mężczyzn dominują zawody techniczne (46%). Analiza Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) potwierdziła, że poziom aktywności ekonomicznej wśród syryjskich uchodźców w Jordanii jest

³² S. Dorman, *Educational Needs Assessment for Urban Syrian Refugees in Turkey*, UNHCR, <https://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=7898>.

³³ UNESCO, <http://en.unesco.org/countries/syrian-arab-republic>.

³⁴ E. Ferris, K. Kirişci, *What Turkey's open-door policy means for Syrian refugees*, lipiec 2015, <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/07/08-turkey-syrian-refugees-kiris-ci-ferris>.

³⁵ *The Future of Syria. Refugee Children in Crisis*, UNHCR, <http://unhcr.org/FutureOfSyria/the-challenge-of-education.html>.

³⁶ G. Øvensen, P. Sletten, *The Syrian Labour Market. Findings from the 2003 Unemployment Survey*, Fafo Institute for Labour and Social Research, 2007, s. 21, <http://almashriq.hiof.no/general/300/320/327/fafo/reports/20002.pdf>.

³⁷ World Bank, data.worldbank.org.

³⁸ G. Øvensen, P. Sletten, op. cit., s. 32.

³⁹ Ibidem, s. 16.

wyższy niż ludności lokalnej (48,5% do 36,5%)⁴⁰. Z tych danych należy wnioskować, że z dużym prawdopodobieństwem biedniejsi, zatrudnieni bądź samozatrudnieni w rolnictwie Syryjczycy, jeśli musieli uciekać z kraju do państw ościennych, to w większości nadal nie mają środków na dalszą migrację do Europy. Z podobnym prawdopodobieństwem ci, którzy dotarli w ostatnich latach do UE, to bogatsza część społeczeństwa syryjskiego, wcześniej zatrudniona poza rolnictwem (usługi, handel, budownictwo, służba zdrowia, edukacja, sektor publiczny) – dobrze wykształcona, aktywna ekonomicznie i przyzwyczajona do paritetów płciowych.

Dla wielu gospodarstw domowych głównym źródłem dochodu są transfery pieniężne z zagranicy. Przed wybuchem kryzysu migracyjnego większość zatrudnionych za granicą Syryjczyków i Irakijczyków pracowała w państwach regionu: Jordanii, Kuwejcie, Iranie, Królestwie Arabii Saudyjskiej (KAS). Diaspora w tych krajach stanowi ważny czynnik hamujący migrację całych klanów rodzinnych do Europy. W 2010 r. prawie milion Syryjczyków, czyli 4,2% populacji, pracowało za granicą (w Jordanii, Kuwejcie, KAS, Stanach Zjednoczonych, Niemczech, Libii, Szwecji, we Francji), w tym 3966 lekarzy⁴¹. Spośród państw europejskich w 2012 r. najwięcej syryjskich migrantów pracowało w Niemczech i Szwecji, choć do państw, z których płyną największe przekazy pieniężne do Syrii, należą: Jordania (513 mln USD), Kuwejt (348 mln USD), KAS (255 mln USD), USA (185 mln USD)⁴². Jednocześnie analiza populacji syryjskiej w Jordanii pokazuje, że z Syrii uciekają całe rodziny, składające się średnio z sześciu osób⁴³. Średnia zaś wieku Syryjczyka starającego się o azyl w UE w ubiegłym roku wynosiła 23 lata. Młody wiek uchodźców, choć jednak wystarczający do podjęcia pracy, daje możliwości formatywne i adaptacyjne. Duże syryjskie i irackie rodziny tworzą klany, które w warunkach kryzysu służą jak szerokie sieci pomocowe. Silne więzy i lojalność, także pomiędzy dalekimi krewnymi w ramach klanu, powodują, że niewielka diaspora Syryjczyków mieszkająca w Europie przed powstaniem obecnej fali migracyjnej uzasadniała kierunek migracji wielu uchodźców, którzy mogli liczyć na pomoc nawet bardzo luźno spokrewnionych rodaków. Tłumaczy to kierunek migracji w 2014 i 2015 r. do Niemiec i Szwecji, skoro w tych właśnie krajach przed powstaniem kryzysu w 2010 r. pracowało najwięcej Syryjczyków i Irakijczyków spośród wszystkich państw europejskich. W 2010 r. ponad 1,5 mln Irakijczyków (4,9% populacji) pracowało za granicą, w kolejności w Iranie, Jordanii, Niemczech, Izraelu, Szwecji, USA, Wielkiej Brytanii, Australii, Kanadzie, Holandii, w tym 2871 lekarzy⁴⁴. Dane z 2012 r. po-

⁴⁰ S. Ajluni, M. Kawar, *The Impact of the Syrian Refugee Crisis on the Labour Market in Jordan: a Preliminary Analysis*, Międzynarodowa Organizacja Pracy, 2014, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_242021.pdf.

⁴¹ *The Migration and Remittances Factbook 2011*, World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/INT-PROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/SyrianArabRepublic.pdf>.

⁴² *Remittance Flows Worldwide in 2012*, Pew Research Centre, 20 lutego 2014 r., <http://www.pewsocial-trends.org/2014/02/20/remittance-map/>.

⁴³ Urząd ds. Cudzoziemców, <http://udsc.gov.pl/wp-content/uploads/2015/07/Syria-podstawowe-informacje-demograficzno-migracyjne.pdf>.

⁴⁴ *The Migration and Remittances Factbook 2011*, World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/INT-PROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/Iraq.pdf>.

twierdzą te tendencje, w tym wskazują na Niemcy jako na główne źródło transferów pieniężnych do Iraku z Europy⁴⁵.

Analiza MOP dotycząca wpływu obecności ponad 600 tys. uchodźców syryjskich w Jordanii pokazała, iż początkowo nie oddziaływała ona na poziom bezrobocia⁴⁶. Mimo iż nie mają oni oficjalnego pozwolenia na pracę, nieformalnie zapełniają także nisze zawodowe w rolnictwie, budownictwie czy drobnym handlu, co w ogólnym rozrachunku doprowadziło MOP do wniosku, iż syryjscy uchodźcy „zostaną niechybnie wchłonięci przez jordańską gospodarkę”⁴⁷. Nawet Syryjczycy w największym obozie uchodźczym w Zaatari w Jordanii, gdzie mieszka ok. 80 tys. osób, podejmowali wysiłki na rzecz długofalowego zadomowienia się – nie stać ich było na dalszą migrację – gdy skądinąd nadal napływają do Europy uchodźcy⁴⁸. Raport MOP z 2015 r. pokazał jednak do pewnego stopnia występowanie efektu „wypychania” Jordanczyków z niewymagających większych kwalifikacji prac przez Syryjczyków, a w konsekwencji wzrost bezrobocia z 14,5% w 2011 r. do 22,1% w 2014 r.⁴⁹ Z powyższych danych wynika, iż biedniejsi Syryjczycy w odpowiednich, korzystniejszych warunkach i przy współpracy z władzami lokalnymi państwa ościennego, w którym przebywają, zdołają znaleźć miejsce na lokalnym rynku pracy, choć z czasem nasycają rynek i mogą tym samym antagonizować ludność lokalną.

Ponad 1 mln Syryjczyków wyjechało do Libanu, który uważany jest przez syryjskie społeczeństwo za kraj siostrzany – obie nacje łączą silne więzy historyczne, społeczne, polityczne i gospodarcze⁵⁰. W przeciwieństwie do Turcji, gdzie dodatkową barierę stanowi obcy dla Syryjczyków język turecki, w Libanie, jak i w Jordanii, ta bariera nie istnieje. Fakt, iż w pierwszych latach wojny domowej w Syrii tak wielu Syryjczyków szukało schronienia w małym, przeludnionym już i niechętnym napływowej ludności Libanie, a nie innych państwach ościennych ani w Europie, świadczy o silnym, pierwotnym zamiarze przeczekaania wojny w ojczyźnie. Najbardziej zaludnione tereny Syrii graniczą z terytorium libańskim – Bejrut i Damaszek dzieli zaledwie 130 km – uchodźcy w rezultacie nieznacznie jedynie oddalili się od swoich domostw. W samym Libanie prawie połowa uchodźców w tym kraju (ok. 400 tys.) znajduje się w Dolinie Bekaa tuż przy samej granicy z Syrią, czekając na powrót⁵¹.

Obecnie blisko 4,6 mln syryjskich uchodźców w przeważającej większości pierwotnie uciekało za najbliższą ich domostw granicę, o czym świadczy duża ich liczba w Iraku i Libanie – państwach narażonych na konflikt wewnętrzny, a mimo to obra-

⁴⁵ *Remittance Flows Worldwide in 2012*, Pew Research Centre, 20 lutego 2014 r., <http://www.pewsocial-trends.org/2014/02/20/remittance-map/>.

⁴⁶ S. Ajluni, M. Kawar, op. cit.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ J. Rudoren, „As others flee to West, most Syrian refugees remain in region”, *The New York Times* z 22 września 2015 r., http://www.nytimes.com/2015/09/23/world/middleeast/as-others-flee-to-west-most-syrian-refugees-remain-in-region.html?_r=0.

⁴⁹ S.E. Stave, S. Hillesund, *Impact of Syrian Refugees on the Jordanian Labour Market*, Międzynarodowa Organizacja Pracy, 2015, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_364162.pdf.

⁵⁰ Polityczny podział na osobne jednostki terytorialne nastąpił dopiero w latach czterdziestych XX w.

⁵¹ *2015 UNHCR Country Operations Profile – Lebanon*, UNHCR, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/page?page=49e486676&submit=GO>.

nych za cel uchodźstwa. Ich pierwotna migracja wskazuje na ucieczkę przed konfliktem, a nie chęć migracji do Europy, która musiała się pojawić wraz z rosnącym przekonaniem o niemożności ułożenia życia w państwie obecnego pobytu oraz pojawieniem się możliwości wyjazdu.

W przypadku uchodźców syryjskich i irackich w państwach odmiennych kulturowo, tj. państwach europejskich, duże znaczenie dla potencjału integracyjnego mają światopogląd i stosunek do religii, ponieważ wpływają na postawy społeczne. Większość państw arabskich, z których w bieżącym roku pochodzi *gros* uchodźców i imigrantów do UE, posiada ponad 50-letnią, historyczną spuściznę socjalistyczną. W kilku z nich – np. Syrii, Iraku, Egipcie, Tunezji i Algierii – religia (głównie islam) została przez państwo wypchnięta ze sfery publicznej, dotyczącej gospodarki, polityki, kultury czy prawa, w prywatną, dotyczącą tzw. statusu osobistego, obrządków rodzinnych, stopnia religijności⁵². Irak i Syria utrwały socjalistyczny zsekularyzowany porządek państwowy, by utrzymać jedność władzy w warunkach bardzo zróżnicowanego religijnie i etnicznie społeczeństwa. Syria odróżniała się jednak od Iraku – gdzie mniejszość sunnicka rządziła zdominowanym przez szyitów społeczeństwem – tym, że to mniejszość alawicka utworzyła elity władzy w społeczeństwie zdominowanym przez sunnitów. Choć klan Asadów jest wyznania alawickiego i popełnia zbrodnie wojenne, to jednak rdzeniem doktryny religijnej alawitów jest różnorodność i pluralizm⁵³, co odróżnia ich od skrajnych islamistów sunnickich. Jest to o tyle istotne, że częściowo tłumaczy dzisiejsze poparcie mniejszości religijnych Syrii (ok. 35% ludności) dla alawickich władz. Długotrwały, wymuszony przez państwo sekularyzm i spuścizna socjalistyczna wpływają na światopogląd Syryjczyków – klasy wyższe są zsekularyzowane i lewicujące, a niższe – bardziej religijne i tradycyjne, choć ten naturalny w wielu społeczeństwach podział w Syrii jest silniejszy i wyraźniejszy niż np. w Egipcie.

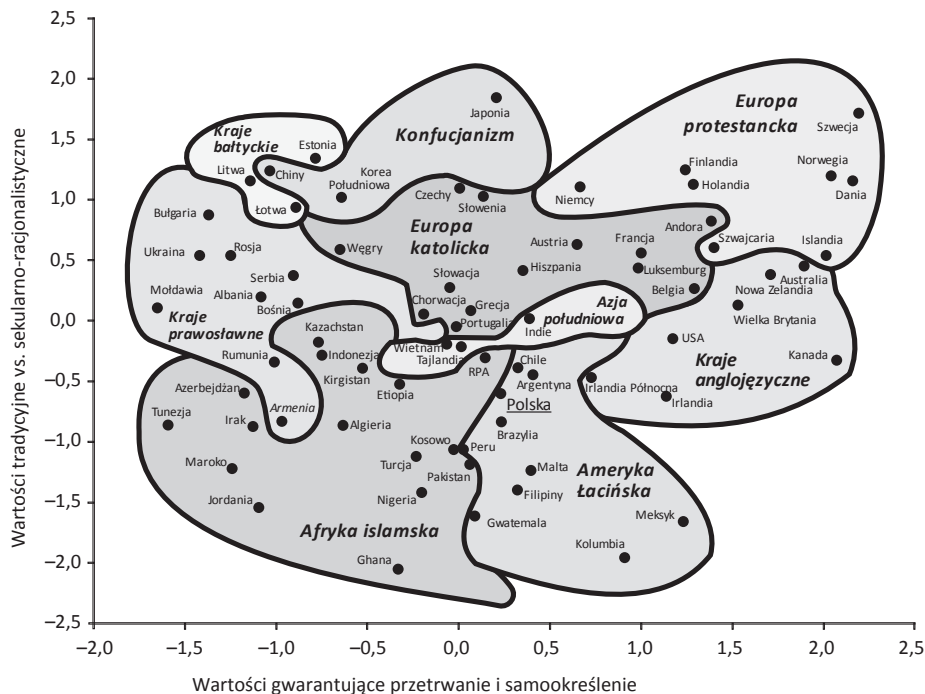
Jak pokazują przeprowadzone w latach 2010–2014 Światowe Badania nad Wartościami (World Values Survey)⁵⁴, poziom społecznego tradycjonalizmu w kilku arabskich krajach postsocjalistycznych – Iraku, Algierii, Tunezji – nie odbiega od tradycjonalizmu zbadanego w Polsce, a w Libanie jest on nawet niższy.

Przygotowana przez Ronalda Ingleharta i Christiana Welzela mapa kulturowa świata pokazuje, iż największe różnice kulturowe istnieją między społeczeństwami afrykańskimi i muzułmańskimi, gdzie dominują wartości tradycyjne i podstawowe, gwarantujące przetrwanie, a protestancką Europą, która wyznaje wartości sekularno-racjonalistyczne i gwarantujące samookreślenie się. Przy zastrzeżeniu, iż badania wartości nie mogą dawać absolutnej pewności co do rezultatów, pod względem preferencji wartości tradycyjnych czy sekularno-racjonalistycznych, polskie społeczeństwo wykazuje cechy bliższe społeczeństwom muzułmańskim niż protestanckiej Europie. Z badań nad społeczeństwem syryjskim i irackim przed 2011 r. oraz z dostępnych światowych badań postaw społecznych wynika, iż po pierwsze błęd-

⁵² S.J. Al-Azm, „The ‘Turkish model’: A view from Damascus”, *Turkish Studies* 2011, t. 12 (4), s. 634.

⁵³ L. Goldsmith, „‘God wanted diversity’: Alawite pluralist ideals and their integration into Syrian society 1832–1973”, *British Journal of Middle Eastern Studies* 2013, t. 40 (4), s. 392–409.

⁵⁴ World Values Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSCcontents.jsp>.

Mapa 1
Mapa kulturowa świata

Źródło: na podstawie World Values Survey, 2015 <http://www.worldvaluessurvey.org/WVContents.jsp?CM-SID=Findings> (data dostępu: 25.04.2016).

ne jest postrzeganie społeczeństw arabskich i muzułmańskich z jednej strony, a europejskich z drugiej jako homogenicznych całości preferujących odmienne wartości. Różnorodność postaw Arabów (od racjonalistyczno-sekularnych Libańczyków po tradycyjnych Katarczyków) i Europejczyków (od racjonalistyczno-sekularnych Szwedów po tradycyjnych Maltańczyków) jest ogromna i niewykluczająca się. Po drugie, przynależność kulturowa nie musi zatem determinować zdolności adaptacyjnych i integracyjnych uchodźców syryjskich czy irackich w Polsce. Jeśli zaś na nie wpływa, to różnice kulturowe i postawy społeczne między Polakami a niektórymi narodowościami arabskimi nie są tak duże jak między tymi narodowościami a Szwedami czy Niemcami.

POLITYCZNA REAKCJA NA KRYZYS UCHODźCZY

Polityka państw Bliskiego Wschodu wobec uchodźców

Mimo presji na granice UE nie będzie przesadą stwierdzenie, że w porównaniu z wieloma państwami Bliskiego Wschodu Europa odczuwa kryzys uchodźczy związany z wojną w Syrii i Iraku w bardzo małym stopniu. Państwa najbardziej obciążo-

ne liczbą uchodźców zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i proporcjonalnie do liczby ludności to: Syria (w sumie 12 mln przemieszczonych osób, z czego 8 mln przemieszczonych wewnątrz, co odpowiada 40% populacji), Liban (1,1 mln, 25% populacji), Turcja (2–2,5 mln, 3%) i Jordania (0,6 mln, 10%)⁵⁵. Do Unii Europejskiej w 2015 r. przybyło ok. 0,5 mln Syryjczyków, co stanowi zaledwie 0,1% mieszkańców Europy. Nagły napływ uchodźców w skali dodatkowych 10–25% populacji danego kraju, jak w przypadku Libanu i Jordanii, ogromnie nadwęża zasoby na rynku pracy, w edukacji, służbie zdrowia i powoduje napięcia społeczne. Państwa te przyjmują uchodźców, mimo że nie są zamożne i nie są stroną konwencji genewskiej (Liban, Jordania) lub stosują ją jedynie do obywateli Rady Europy (Turcja). Mimo iż z czasem i w tych początkowo przyjaznych krajach regionu zaostrzono politykę migracyjną (np. od 2015 r. Liban praktycznie zamknął granicę dla Syryjczyków), znakomita większość z 4,5 mln syryjskich uchodźców nadal rezyduje na Bliskim Wschodzie, w krajach „pierwszej ucieczki”.

Drugą grupę, regionalnych państw nienadwężonych kryzysem uchodźczym, choć sąsiadujących z terenem nim objętym, tworzą członkowie Rady Państw Współpracy Zatoki Perskiej. Królestwo Arabii Saudyjskiej (KAS), Katar, Kuwejt, Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) i Bahrajn należą do 15 najbogatszych państw świata pod względem PKB *per capita* według MFW⁵⁶, ale syryjscy uchodźcy nie poszukują w nich schronienia z kilku powodów. Przede wszystkim od 2011 r. państwa te nie wyraziły *expressis verbis* chęci przyjęcia Syryjczyków ani Irakijczyków. Przeciwnie, na pomoc mogły liczyć jedynie osoby przebywające już na terytorium tych państw przed kryzysem jako *gastarbeitrzy*⁵⁷. Wiele z nich mogło z powodu wojny w Syrii sprowadzić do państw Zatoki swoje rodziny, lecz geograficzne drogi migracji pozostały zamknięte. Przekroczenie granic Jordanii czy Iraku z Arabią Saudyjską jest dla Syryjczyka niezwykle trudne, zarówno nielegalnie (biegną one w środku pustyni, a w połączeniu z nowoczesnymi systemami kontroli stanowią barierę niemalże nie do przejścia przez zwykłego człowieka⁵⁸), jak i legalnie (procedura wizowa jest skomplikowana i droga). Wjazd do KAS i innych państw Zatoki Perskiej w ostatnich latach dodatkowo utrudnia polityka nacjonalizacji rynku pracy („saudyzacji”, „emiratyizacji” itd.), czyli ograniczania zatrudnienia zagranicznej siły roboczej. W Królestwie obcokrajowcy stanowią 32% populacji i ponad 55% siły roboczej⁵⁹, a w Katarze i ZEA – ponad 80% siły roboczej. Są to państwa, które coraz bardziej odczuwają kulturowy i społeczny wpływ obcokrajowców na rodzimych obywateli, a w niektórych z nich (KAS) bezrobocie wśród osób młodych przekracza 30%. Władze Arabii Saudyjskiej obawiają się ponadto ideologicznego wpływu dobrze wykształconych i mniej konserwatywnych społecznie, a często także zaan-

⁵⁵ UNHCR *Syria Regional Refugee Response*, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.

⁵⁶ Międzynarodowy Fundusz Walutowy, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>.

⁵⁷ Por. wyżej, podrozdział „Profil syryjskiego uchodźcy”.

⁵⁸ „Saudi Arabia building high-tech fence to secure border with Iraq”, *Haaretz* z 6 września 2015 r., <http://www.haaretz.com/middle-east-news/1.614446>.

⁵⁹ F. De Bel Air, *Demography, Migration and Labour Market in Saudi Arabia*, Migration Policy Centre, European University Institute, 2014, http://gulfmigration.eu/media/pubs/exno/GLMM_EN_2014_01.pdf.

Tabela 5
Uchodźcy syryjscy w wybranych państwach Bliskiego Wschodu

	UNHCR: syryjscy uchodźcy ^a	Deklaracje rządowe	Przepływ graniczny obywateli Syrii 2010–2013	Inne szacunki
Turcja	2 503 549	–		
Liban	1 069 111	–		
Jordania	635 324	1 635 000 ^b łącznie Syryjczyków		
Egipt	117 658	–		270 000 ^c uchodźców łącznie
KAS	500 000 ^d „syryjscy bracia w potrzebie”	2 500 000 ^e	138 640 ^f	420 000 ^g nieformalnych uchodźców
Katar	–	25 000 ^h		60 000 ⁱ Syryjczyków łącznie
Kuwejt	–	–	18 114 ^j	155 000 ^k Syryjczyków łącznie
ZEA	–	100 000 ^l		240 000 ^l Syryjczyków łącznie
Algieria	–	12 000 ^m (2012)		

^a UNHCR Syria Regional Refugee Response, ostatnia aktualizacja 7 lutego 2016 r., <http://data.unhcr.org/syrian-refugees/regional.php>.

^b „Syria conflict: Jordanians ‘at boiling point’ over refugees”, BBC News, 2 lutego 2016 r., <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35462698>.

^c *Tough Times for Syrian Refugees in Egypt*, Refugees International Field Report, 8 maja 2014 r., http://static1.squarespace.com/static/506c8ea1e4b01d9450dd53f5/t/561e512de4b0ae904e8ceb21/1444827437303/050714+Syrian_Refugees_Tough_Times+letterhead+-+for+website.pdf.

^d *Syria’s Refugees Feel More Welcome in Europe Than in the Gulf*, Bloomberg Business, 4 września 2015 r., <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-09-04/syria-s-refugees-feel-more-welcome-in-europe-than-in-the-gulf>.

^e „2.5m Syrians hosted by KSA since uprising”, Arab News, 12 września 2015 r., <http://www.arabnews.com/featured/news/805236>.

^f „A note on Syrian refugees in the Gulf: Attempting to assess data and policies”, *Gulf Labour Markets and Migration* 2015, nr 11, s. 5, http://gulfmigration.eu/media/pubs/exno/GLMM_EN_2015_11.pdf.

^g Ibidem, s. 8.

^h „Minister: Qatar in no way falling short in helping Syrian refugees”, Doha News, 1 września 2015 r., <http://doha-news.co/minister-qatar-in-no-way-falling-short-in-helping-syrian-refugees/>.

ⁱ „A note on Syrian refugees...”, op. cit., s. 11.

^j Ibidem, s. 8.

^k Ibidem, s. 10.

^l „UEA aid to Syrian refugees is the highest”, *Khaleej Times* z 12 września 2015 r., <http://www.khaleejtimes.com/nation/government/uae-aid-to-syrian-refugees-is-the-highest>.

^l „A note on Syrian refugees...”, op. cit., s. 10.

^m „Algeria helps Syrian refugees”, *The Voice of Russia*, 29 lutego 2012 r., http://sputniknews.com/voiceofrussia/2012_07_29/Algeria-helps-Syrian-refugees/.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6
Pomoc finansowa wybranych państw arabskich dla uchodźców syryjskich i iraackich

	Suma (mln USD)	Emergency call <i>Syrian Arab Republic – Civil Unrest</i>		Emergency call <i>Iraq</i>		Środki przekazane na UNHCR		Środki przekazane na: Czerwony Krzyż i Półksiężyc	
		2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014
KAS	877,5	88,7	158,2	0,0	500,0	38,9	91,3	0,0	0,4
Katar	200,9	10,0	100,6	0,0	2,0	3,3	26,2	9,2	49,6
Kuwejt	1018,1	401,9	300,6	7,2	0,0	120,9	103,1	50,4	34,0
ZEA	611,3	44,5	275,4	27,3	11,4	2,2	5,1	186,7	58,7
Niemcy	1610,8	558,5	312,0	97,3	135,7	166,7	137,7	86,1	116,8
Szwecja	583,7	52,2	54,2	12,0	29,3	103,3	140,4	76,2	116,2
Polska	7,0	2,8	1,3	0,0	0,0	1,1	0,6	0,2	0,9

Źródło: UNOCHA FTS (<https://fts.unocha.org/pageloader.aspx?page=Profile-donorCountrylist>).

gażowanych politycznie Syryjczyków, wychowanych w państwie socjalistycznym, jakim była i jest reżimowa Syria.

Druga grupa państw nie przyjmuje zatem syryjskich uchodźców, którzy przed 2011 r. nie przebywali już na ich terytorium, ale pojawiają się na przykład informacje o praktykach poszukiwania żon pośród Syryjek przebywających w krajach pierwszej grupy, gdzie Syryjczycy rzeczywiście znaleźli schronienie⁶⁰. Ponadto w odpowiedzi na powstałą w światowych mediach falę krytyki, szczególnie pod adresem Arabii Saudyjskiej, w ostatnim kwartale 2015 r. ministerstwo spraw zagranicznych KAS wydało oświadczenie, według którego na terytorium Królestwa ma rzekomo przebywać 2,5 mln syryjskich „braci i siostr”⁶¹, choć nie są oni uchodźcami ze statusem międzynarodowym.

Państwa Zatoki Perskiej różnią się też znacznie pod względem przekazanej pomocy finansowej dla syryjskich i irackich uchodźców. Najwięcej na UNHCR przekazał w 2015 r. Kuwejt – państwo to było także współorganizatorem konferencji donatorów dla Syrii. Na konferencji w Londynie 4 lutego 2016 r. Kuwejt zadeklarował 300 mln USD, KAS – 200 mln USD, ZEA – 137 mln USD, Katar – 137 mln USD⁶². Poza dwustronną pomocą finansową na cele międzynarodowe związane z kryzysem uchodźczym w Syrii i Iraku spośród arabskich państw Zatoki Perskiej także najwięcej wydał Kuwejt.

Dotychczasową politykę migracyjną krajów drugiej grupy – bogatych państw arabskich – które nie przyjmują Syryjczyków i Irakijczyków, należy zaliczyć do czynników wypychających uchodźców z Bliskiego Wschodu, politykę państw pierwszej grupy zaś – Libanu, Jordanii i Turcji – do czynników zatrzymujących ich w regionie. Nie jest jednak wykluczone, że wraz z pogorszeniem się warunków bytowych, zaostrzeniem polityki wobec nowych uchodźców w państwach drugiej grupy, a także w przypadku politycznej manipulacji kryzysem, polityka tych państw również stanie się czynnikiem skłaniającym do dalszej migracji.

W świetle zaś roli Arabii Saudyjskiej w szerzeniu ultrakonserwatywnej wersji islamu na świecie od lat siedemdziesiątych i obowiązującej drakońskiej wykładni prawa muzułmańskiego w tym kraju saudyjski wkład finansowy w poprawę bytu syryjskich uchodźców jest najlepszą formą zaangażowania KAS i podobnych mu państw w rozwiązanie kryzysu migracyjnego.

Europejskie problemy z tożsamością uchodźców i migrantów

Dramatyczna sytuacja w Syrii powoduje, że jej obywatele mają niemal zapewnioną ochronę międzynarodową w UE, co może wpływać na kształtowanie się fali

⁶⁰ P. Sands, S. Maayeh, „Syrian refugees resort to desperate measures in Jordanian frontier town”, *The National* z 11 grudnia 2013 r., <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/refdaily?pass=52fc6fbd5&iid=52a954245>.

⁶¹ *Saudi Arabia received 2.5 million Syrians since beginning of Syrian conflict*, 11 września 2015 r., https://www.saudiembassy.net/latest_news/news09111501.aspx.

⁶² *Co-Host's Statement Annex: Fundraising, Supporting Syria and the Region*, London 2016, <https://2c8kkt1ykog81j8k9p47oglb-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2016/02/CO-HOST%E2%80%99S-STATEMENT-ANNEX-FUNDRAISING.pdf> (dostęp 4.02.2016).

migracji. Uznawalność wniosków o azyl składanych przez uchodźców syryjskich w państwach UE w 2015 r. wyniosła ok. 97%⁶³ wobec 95% w 2014 r., a różnice między państwami europejskimi pod tym względem były niewielkie. Dla porównania uznawalność wniosków złożonych przez Irakijczyków w zeszłym roku wyniosła średnio 83% wobec 69% w 2014 r., kiedy to byli oni traktowani w bardziej zróżnicowany sposób – uznawalność w różnych państwach europejskich wahała się w ich przypadku od 13% do 94%⁶⁴. Ponadto od 2014 r. Syryjczycy przybywający na wyspy greckie nie są umieszczani w zamkniętych ośrodkach i mają możliwość podróży promem do Aten, by tam dopiero złożyć wniosek o azyl⁶⁵.

Wysoka uznawalność podań o azyl Syryjczyków w UE mogła zachęcić inne narodowości do podawania się za nich przez rejestrowanie się pod fałszywymi danymi lub zaopatrywanie się w fałszywe dokumenty i wpłynąć na rozwinięcie się procederu fałszowania syryjskich paszportów. Podszycie się pod Syryjczyka jest najłatwiejsze dla obywateli Iraku ze względu na etniczną, kulturową i językową bliskość z Syrią (faktyczna liczba Irakijczyków w UE może więc być większa, niż wynika z oficjalnych statystyk). Narodowość syryjska była w pierwszych trzech kwartałach 2015 r. trzecią najczęściej podawaną przez obywateli państw trzecich próbujących dostać się do strefy Schengen za pomocą fałszywego dokumentu (za narodowością ukraińską i marokańską): strażnicy wykryli 621 prób przekroczenia zewnętrznej granicy UE przez osoby podające się za obywatela/kę Syrii w omawianym okresie (*nationality claimed*)⁶⁶.

Podrabianie paszportów polega najczęściej na wypełnianiu danymi autentycznych pustych dokumentów zdobywanych z urzędów państwowych, w tym z konsulatów syryjskich w Jordanii i Libanie. Te ostatnie rozluźniły procedury ich wydawania w kwietniu 2015 r. (nie jest wymagane sprawdzenie aplikacji przez służby bezpieczeństwa w Damaszku ani przedstawienie przez wnioskodawców jakichkolwiek dokumentów podróży). Według źródeł cytowanych w brytyjskiej prasie konsulat syryjski w Ammanie miał w samym sierpniu 2015 r. wydać ok. 10 tys. paszportów⁶⁷. Poza tym wykorzystywane są prawdziwe dokumenty wcześniej należące do innej osoby (skradzione lub po zmarłych – wymieniane jest wtedy tylko zdjęcie), podrobione dokumenty z danymi zmarłego Syryjczyka lub podrobione dokumenty z prawdziwymi danymi, jeśli nabywcą jest Syryjczyk. Handel paszportami odbywa się głównie w Turcji⁶⁸ i w Libanie⁶⁹. Według doniesień samych uchodźców, pasz-

⁶³ *Latest Asylum Trends...*, op. cit.

⁶⁴ *Annual Report on the Situation of Asylum...*, op. cit.

⁶⁵ *FRAN Quarterly*, Frontex, Q3 2015, s. 19, http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/FRAN_Q3_2015.pdf.

⁶⁶ *FRAN Quarterly...*, op. cit.

⁶⁷ „Fears terrorists and economic migrants could be obtaining Syrian passports with few checks in their bid to reach Europe as 10,000 are handed out at embassy in Jordan in just one month”, *Daily Mail* z 11 września 2015 r., <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3230384/Fears-terrorists-economic-migrants-obtaining-Syrian-passports-checks-bid-reach-Europe-10-000-handed-embassy-Jordan-just-one-month.html>.

⁶⁸ „Migrants buy fake Syrian passports for asylum”, *Politico*, 2 września 2015 r., <http://www.politico.eu/article/migration-fake-syrian-passports-asylum-request-frontex/>.

⁶⁹ „Germany overwhelmed by false asylum seekers' passports as forgery experts admit they can't spot fakes”, *Daily Mail* z 6 listopada 2015 r., <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3305361/Germany-overwhelmed-false-asylum-seekers-Syrian-passports-forgery-experts-admit-t-spot-fakes.html>.

porty można kupić także w Grecji, Macedonii i Serbii⁷⁰. Czarny rynek funkcjonuje również w Austrii, Chorwacji i na Węgrzech⁷¹. Śledztwa dziennikarskie pokazują, że ceny wahają się od 200 do 800 dolarów za pojedynczy paszport lub 2500–3000 dolarów za cały zestaw dokumentów, w zależności od źródła, miejsca zakupu i czasu realizacji. Jedną z praktyk stosowanych przez osoby innych narodowości jest przyłot do Stambułu z własnym paszportem, który jest następnie wyrzucany, po czym zakup dokumentu syryjskiego i próba przedostania się wynajętą łodzią do Grecji i dalej przez Bałkany do innych krajów UE, głównie do Niemiec.

Posiadacze podrobionych paszportów to głównie imigranci zarobkowi z innych państw arabskich z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej⁷², a także Afgańczycy, obywatele krajów bałkańskich, Pakistańczycy, Hindusi i Irańczycy. Sami Syryjczycy kupują fałszywe paszporty, jeśli nie posiadają prawdziwych, gdyż wyrobienie ich drogą oficjalną w kraju jest w obecnych warunkach bardzo trudne. Wśród nich są osoby, których dokumenty straciły ważność lub zagubiły się w trakcie ucieczki. Z kolei wielu Kurdów syryjskich nigdy paszportów nie posiadało. Z danych niemieckiej policji wynika wręcz, że zdecydowaną większość podrobionych paszportów przedstawiają Syryjczycy, a rzadziej Irakijczycy, Egipcjanie i Palestyńczycy. Istnieją także doniesienia o członkach PI (oraz innych walczących w Syrii grup), którzy zdobywają puste dokumenty z urzędów podbitych miast i zlecają fałszerzom uzupełnianie ich danymi.

Wobec rozwoju wyżej opisanego zjawiska i kulminacji fali migracyjnej latem i jesienią zeszłego roku, w drugiej połowie 2015 r. państwa UE przy współpracy z Frontexem zaczęły prace nad usprawnieniem metod weryfikacji tożsamości przybyszów. Kilka najbardziej obciążonych krajów, w tym Niemcy i Austria, przywróciło we wrześniu przejściowo kontrole graniczne w miejscach największego natężenia ruchu migrantów. Szwecja i Norwegia podjęły podobne kroki na połączeniach promowych w listopadzie. Zwiększono także obecność urzędników Frontexu i strażników krajowych na wyspach greckich. Efekty tych ostatnich wysiłków zaczęły już być widoczne w statystykach – odsetek osób deklarujących narodowość syryjską po przybyciu do granic UE na Morzu Egejskim wyraźnie spadł w ostatnich miesiącach 2015 r. i w grudniu wynosił tylko 39% wobec średnio 70% w trzecim kwartale czy 56% za cały rok⁷³. Jednocześnie udział Irakijczyków zwiększył się w grudniu do 25% z 11% w październiku i 12% w listopadzie (potwierdzając hipotezę Frontexu o dużej liczbie Irakijczyków podających się za Syryjczyków).

⁷⁰ „How our undercover reporter used Facebook to arrange fake Syrian passport in minutes”, *The Telegraph* z 21 września 2015 r., <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11880990/How-our-undercover-reporter-used-Facebook-to-arrange-fake-Syrian-passport-in-minutes.html>.

⁷¹ „Migrants are disguising themselves as Syrians to Enter Europe”, *The Washington Post* z 23 września 2015 r., https://www.washingtonpost.com/world/europe/migrants-are-disguising-themselves-as-syrians-to-gain-entry-to-europe/2015/09/22/827c6026-5bd8-11e5-8475-781cc9851652_story.html.

⁷² „Germany seizes fake Syrian passports in asylum inquiry”, *BBC World*, 4 września 2015 r., <http://www.bbc.com/news/world-europe-34150408>.

⁷³ Frontex, informacja prasowa, 28 stycznia 2016 r., <http://frontex.europa.eu/news/share-of-syrians-arriving-on-greek-islands-has-fallen-in-recent-months-POQt0V>.

Także wewnętrzna polityka imigracyjna i azylowa w państwach UE ulega obecnie zmianie, głównie w kierunku większej kontroli. Jest to wynikiem nie tylko trudności ze zweryfikowaniem tożsamości migrantów i wynikającego z niej prawa do ochrony, lecz także rosnącej niechęci wobec nich wśród społeczeństw państw unijnych, zwłaszcza po zamachach terrorystycznych w Paryżu w listopadzie 2015 r. i napaściach na kobiety w Kolonii i innych miastach niemieckich w noc sylwestrową 2015 r.

Analiza napływu osób z Bliskiego Wschodu w ostatnich latach potwierdza, iż migracja do UE wzrosła głównie dlatego, że ze szlaków migracyjnych przez Morze Śródziemne oraz przez Grecję i zachodnie Bałkany zaczęli korzystać Syryjczycy, którzy przed 2012 r. nie migrowali do państw UE na tak wielką skalę. Do fali migracji z Syrii dołączyły się z czasem i inne narodowości, zachęczone łatwością przekraczania kolejnych granic i rozwojem biznesu przemytniczego. Syryjczycy, którzy dotarli w ostatnich latach do UE, to bogatsza część syryjskiego społeczeństwa – dobrze wykształcona, aktywna ekonomicznie i przyzwyczajona do parytetów płciowych. Prawdopodobieństwo migracji Syryjczyków do UE jest największe spośród grupy uchodźców w Turcji, gdzie bariery językowe i społeczne uniemożliwiają stworzenie godnych warunków do życia, a niedofinansowanie organizacji pomocowych staje się coraz bardziej odczuwalne. Braki edukacyjne dotyczące 40% dzieci w pięciu państwach Bliskiego Wschodu, w tym Syrii, mogą doprowadzić do niedokształcenia całego pokolenia ludności regionalnej, a w dalszej przyszłości do radykalizacji i jeszcze większej migracji.

Bliski Wschód to dziś najbardziej zdestabilizowany region świata. Przewrót wojskowy w Egipcie po protestach społecznych, wojna domowa w Syrii, Jemenie i Libii oraz popularność ideologii dżihadu stanowią przejawy długotrwałej i wielopłaszczyznowej destabilizacji Bliskiego Wschodu. Region ten przechodzi przeobrażenia polityczne, społeczne i gospodarcze, a każdy z tych aspektów ma niejako inny „czas zmiany”. O ile wydarzenia polityczne mogą być chwilowe, o tyle zmiany społeczne przebiegają w długim okresie, w skali, którą francuska szkoła historyczna *Annales* nazwała *la longue durée*. W takiej perspektywie wojna domowa w Syrii stanowi jedynie wynik zintensyfikowania przewlekłych problemów całego regionu: sojuszu ekstremizmu z autorytaryzmem, słabości państwa, roli religii, poczucia upokorzenia, biedy, a także wysokich oczekiwań społecznych dzięki powszechnej dostępności mass mediów. Popularne jest patrzeć na konflikty w tym regionie przez pryzmat religijnych linii podziału, lecz ta perspektywa rzadko dotyka istoty ideologicznych przemian. Składa się na nią przede wszystkim walka nie tyle pomiędzy wielkimi religiami, ile raczej wewnątrz samego sunnickiego islamu. Od dwóch dekad muzułmanie są najliczebniejszą grupą religijną wśród ofiar tej wojny. W jej wyniku zagrożona jest także wielowiekowa etniczno-religijna różnorodność Bliskiego Wschodu. W długiej perspektywie wnioski związane z napływem uchodźców powinny być negatywne, tzn. z dużą pewnością przewlekłe przyczyny migracji w krótkim okresie nie zelżeją. Mogą się także pojawić nowe długofalowe czynniki hamujące bądź napędzające migrację. Niezależnie od konfliktów zbrojnych w minionej i trwającej dekadzie arabska młodzież z wyżu demograficznego lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wchodzi w wiek produkcyjny i nie znajduje pracy w kra-

jach pochodzenia, co powoduje presję migracyjną z regionu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, ale w przyszłych dekadach, od 2020 r., może ona osłabnąć, ponieważ wskaźniki przyrostu naturalnego dla ludności arabskiej zaczęły spadać⁷⁴. Równocześnie jednak strony zmiany klimatyczne, braki wody i żywności mogą presję migracyjną zwiększyć.

W krótkim zaś okresie i w odniesieniu do trwającego kryzysu humanitarnego na Bliskim Wschodzie kluczowy jest niewątpliwie przebieg wojny w Syrii. Dla spowolnienia migracji Syryjczyków i tym samym uniemożliwienia „podłączania się” innych migrantów pod syryjską falę migracji potrzeba rozwiązania tego konfliktu lub przynajmniej zawieszenia ognia w zurbanizowanym pasie zachodnim w Syrii. Nagromadzenie aktorów i sprzeczne ich interesy uniemożliwiają taki rezultat w krótkim czasie, tym bardziej że od 2015 r. migracja z Syrii jest wykorzystywana jako narzędzie polityczne. Turcja – mimo niewątpliwie hojnej polityki wobec Syryjczyków z humanitarnego punktu widzenia – odnosi korzyści zarówno z obecności nowej, taniej siły roboczej, przeniesienia całych fabryk syryjskich na terytorium Turcji czy zawiązania licznych kooperatyw handlowych turecko-syryjskich, jak i z migracji uchodźców syryjskich do Grecji, bo pozwala jej to utrzymać presję na UE i odnosić korzyści finansowe oraz polityczne. To powoduje, że turecka polityka wobec Syryjczyków nie będzie jednoznaczna i zgodna z interesami UE. Podobnie kryzys uchodźczy i tragedię Syryjczyków wykorzystuje Rosja: zwiększając operacje wojskowe w Syrii, wzmacnia kolejną falę uchodźców do Turcji, finansując skrajnie prawicowe ugrupowania, wznieca niechęć wobec uchodźców w Europie i osłabia głównych przywódców UE. Będąc narzędziem polityki Turcji i Rosji oraz jednym z potencjalnych powodów dekonstrukcji wspólnotowości europejskiej i społecznej spójności, syryjscy uchodźcy zyskali znaczenie wykraczające poza sam, jakkolwiek ogromny, dramat ich życia.

THE EXODUS FROM SYRIA. MIGRANTS AND REFUGEES FROM THE MIDDLE EAST

In the wake of the ongoing war in Syria and destabilization in Iraq, in 2015, the EU witnessed an unprecedented influx of migrants from those two countries as well as the broader region. Syrians and Iraqis were the two biggest national groups from the Middle East applying for asylum in Europe. Migration from these two countries is also the core topic of the article, which assesses the reasons, scale and routes of migration from the Middle East. Syrians had initially sought refuge from the war predominantly in neighbouring countries – as of the end of 2015, of some 4.5 million refugees, most were in Turkey, Lebanon, and Jordan. Turkey, hosting the most Syrian refugees, is also the main source of onward migration, due to language and social differences, which are not as pronounced in Lebanon or Jordan. The Arab states of the Persian Gulf, in turn, were never a major destination for migrants from

⁷⁴ K. Crane, S. Simon, J. Martini, *Future Challenges for the Arab World: The Implications of Demographic and Economic Trends*, Rand Corporation, Santa Monica 2011, s. 5, www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2011/RAND_TR912.pdf.

Syria and Iraq – the author devotes a subchapter to these countries' migration policies and their response to the refugee crisis in the Middle East. Apart from providing a general overview of the migration flows to Europe from the Middle East, and of the European response to it, the article draws a profile of the Syrian refugee, often particular and different from other Middle Eastern ethnicities.

Słowa kluczowe: migracja, uchodźcy, UE, Bliski Wschód, Syria, Irak, Turcja, Liban, Jordania, Zatoka Perska